

СУЧАСНЕ МЕРЕЖЕВЕ СУСПІЛЬСТВО: ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ

Поняття мережевого суспільства є одним з визначальних при аналізі сучасної інформаційної епохи. В даній статті автор приділяє увагу розгляду поняття «мережа», «мережеве суспільство». Здійснюється спроба виокремлення основних факторів становлення мережевого суспільства, що є необхідною умовою для подальшого вивчення суті соціальних змін, які відбуваються в рамках мережевого суспільства і більш детальної конкретизації даного поняття.

Ключові слова: глобалізація, віртуалізація, мережа, мережеве суспільство.

Понятие сетевого общества является одним из определяющих при анализе современной информационной эпохи. В данной статье автор уделяет внимание рассмотрению понятия «сеть», «сетевое общество». Предпринимается попытка выделения основных факторов становления сетевого общества, что является необходимым условием для дальнейшего изучения сути социальных изменений, которые происходят в рамках сетевого общества и более детальной конкретизации данного понятия.

Ключевые слова: глобализация, виртуализация, сеть, сетевое общество.

The concept of network society is one of the key in the analysis of the modern information age. The author focuses his attention on examination the concept of "network" "network society" in this article. He is trying to detail the major factors of forming a network society. It is a necessary condition for further study of the essence of social changes that are taking place in the network society and a more detailed specification of this concept.

Key words: globalization, virtualization, network, network society.

Постановка проблеми. Безперечним фактом для вчених різних галузей знання є те, що інформація є головною відмінною рисою сучасного суспільства. До осмислення змін, які характерні для суспільства на даному етапі розвитку, багато вчених, роблячи акцент на тих чи інших якісних або кількісних характеристиках, підходять з різних сторін. Саме тому, для визначення сучасного суспільства використовуються такі поняття як суспільство, засноване на знаннях, інформаційне, інформаціональне, постіндустріальне, електронне, мережеве суспільство тощо.

Розмаїття визначень, якими користуються вчені для характеристики сучасного суспільства, свідчить про неоднорідність та багатозначність процесів, які відбуваються в ньому. За допомогою того чи іншого методологічного підходу до розгляду змін у сучасному суспільстві вчені описують своєрідні тенденції його розвитку, оперуючи певними категоріями та звертаючи увагу на ті аспекти, які більшою мірою відповідають обраному підходу. Серед вже досить відомих та досліджених визначень сучасного суспільства сьогодні досить часто можна зустріти «мережеве суспільство», яке

безпосередньо пов'язане з поняттями «мережа», «структура», «інформація», «комунікація».

Соціальна реальність на даному етапі розвитку являє собою різноманіття соціальних інститутів, організацій, взаємовідносин, що будуються та функціонують за принципом мереж, тому для осмислення нових реалій, які є невід'ємною частиною мережевого суспільства важливе теоретичне обґрунтування сутності мережевого суспільства для подальшого практичного застосування при аналізі тих чи інших сфер життєдіяльності сучасного суспільства.

Аналіз актуальних досліджень показує, що вивчення мережевого суспільства в першу чергу пов'язано з ідеями вчених, які розробляли так званий мережевий підход (Л. Фріман, Д. Ноук, П. Марсден, С. Вассерман, Б. Веллман, С. Берковіц) та використовували його методологічну базу для дослідження різноманітних аспектів соціального життя (наприклад в економічній соціології – М. Грановеттер, Х. Уайт та інші). Поняття «мережа» у своїх дослідженнях застосовували П. Бурдье, Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі та інші. Серед вчених, які наголошують на зростаючій ролі мереж у функціонуванні сучасного суспільства – М. Манн та М. Кастельс, який ввів поняття «мережеве суспільство».

Серед вітчизняних авторів, які займаються вивченням різноманітних аспектів дослідження мережевого суспільства, можна виділити такі імена як І.О. Вершинська (дослідження підходів до аналізу мережевого суспільства), С.В. Цветков (вивчення змін в аксіосфері суспільства, викликаних становленням і розвитком нового, базового для мережевого суспільства способу виробництва), К.І. Шпара (аналіз мережевої структури сучасного суспільства); В.М. Щербина (вивчення проблем становлення єдиного кіберкомунікаційного середовища через аналіз мережевих спільнот), Г.В. Градосельська (дослідження соціальних мереж, аналіз мережевого підходу), О.В. Назарчук (теоретичне осмислення концепту «мережеве суспільство»), В.В. Радаєв (аналіз ринку в рамках мережевого підходу), Д.В. Іванов (дослідження процесу віртуалізації сучасного суспільства) та інші.

Тобто, питання, пов'язані з дослідженням мереж, не є новими для соціологічної науки, але на сьогоднішній день все ще відсутнє комплексне теоретико-методологічне обґрунтування поняття «мережеве суспільство» та загальнотеоретичні дослідження характеристик даного типу суспільства. Саме цим і обумовлюються актуальність та мета цього дослідження.

Мета статті – виокремлення сутності терміна «мережеве суспільство», який є визначальним в характеристиці сучасних реалій та визначення основних факторів становлення сучасного суспільства, що вказують на його мережевий характер.

Виклад основного матеріалу. Міждисциплінарна теорія соціальних мереж бере свій початок у роботах Л. Фрімана, Д. Ноука, П. Марсдена,

С. Вассермана, Б. Веллмана, С. Берковіца. У своїх роботах вони розробляють такі базові поняття як соціальна та інформаційна мережа, мережевий вузол, мережева структура і постулюють ідею про те, що мережі перетворилися в основну організаційну форму постіндустріального суспільства [3].

Багато ідей мережевого підходу використовує економічна соціологія. Зокрема можна назвати М. Грановеттера, який у середині 70-х рр. ХХ ст. опублікував декілька робіт про мережеву організацію ринку праці та Х. Уайта. До середини 90-х рр. ХХ ст. даний напрямок займає одне з ключових місць в економічній соціології – в першу чергу завдяки роботам Р. Берта, У. Пауелла, Д. Старка та ін. [17, с. 48].

Поняття мережі у своїх дослідженнях використовують П. Бурдьє, Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі. Так, Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі розглядають поняття «ризом», яке у самому широкому сенсі є образом постмодерного світу, в якому відсутня централізація, впорядкованість і симетрія. У розробках П. Бурдьє термін «мережа» безпосередньо не використовується, але поняття «соціального поля», яким він оперує, пов'язано з визначенням мережі. Категорія «поля» у П. Бурдьє утворює єдиний інформаційний континуум, в якому інформація поширюється настільки вільно, що дозволяє передбачати ходи гравців і, відповідно, позиціонуватися гравцям всередині поля один щодо одного. Подія в одному місці поля миттєво змінює ситуацію у всіх інших його місцях [13, с. 70]. Тобто можна стверджувати, що мережа у П. Бурдьє – це поле інформаційних каналів.

М. Кастельс, який вперше вжив словосполучення «мережеве суспільство», називає сучасне глобальне суспільство – суспільством мережевих структур, підкреслюючи їх, з одного боку, всеосяжний, а з іншого – визначальний характер, коли «влада структури виявляється сильніше за структуру влади», а сам факт приналежності до тієї чи іншої мережі стає найважливішим джерелом влади і змін в суспільстві [6]. Особливістю сучасного суспільства у трактуванні М. Кастельса є не стільки домінування інформації, скільки трансформація варіантів її використання, коли провідну роль в суспільстві набувають глобальні мережеві структури, що витісняють традиційні форми взаємовідносин. За М. Кастельсом, мережева структура є комплексом взаємопов'язаних вузлів. Конкретний зміст кожного вузла залежить від характеру тієї конкретної мережевої структури, про яку йде мова [6].

М. Маклюену вдалося закласти основи концепції передачі інформації через ЗМІ кожній людині, в результаті він визначив становлення «глобального села», яка представляє собою мережу взаємопов'язаних і взаємодіючих індивідів [12].

В узагальненому вигляді, поняття «мережа» визначається як особливий тип зв'язків між позиціями індивідів, об'єктів або подій, які відбираються в залежності від цілей побудови мережі [3, с. 20]. І.О. Мальковська визначає мережі як відкриті структури, що можуть розширятися без будь-яких обмежень шляхом включення нових вузлів з тими ж комунікаційними кодами [11]. М. Кастельс виділяє основні характеристики мережі: децентралізація,

горизонтальна система комунікації і, відповідно – відсутність жорсткої структури, що зв'язує всі елементи системи в піраміду; підвищений ступінь самоорганізації; гнучкість, яка виникає завдяки взаємозалежності ланок мережі; поєднання міцності і мінливості [7, с. 13–14]. Соціальна структура, що має мережеву основу, характеризується високою динамічністю і відкрита для інновацій, не ризикуючи при цьому втратити свою збалансованість. Мережі стають інститутами, які сприяють розвитку різноманітних галузей – економіки, управління, інформатизації [8].

Для О.В. Назарчука мережі є утвореннями, які здатні створювати найрізноманітніші комунікативні просторово-часові конфігурації. Мережі являють собою конгломерати комунікації, які можуть зв'язувати будь-яку точку комунікативного простору з іншою. Відповідно з цим О.В. Назарчук вважає, що феномен «мережевого суспільства» є історичною відповіддю на складну комунікативну ситуацію [14].

У дослідженні Н.П. Лукіної, Л.В. Нургалеєвої комунікаційне середовище розглядається як визначальний фактор формування соціальної реальності, як результат інтеріоризації еволюційних форм соціальної структурності та обміну. Тому мережеве суспільство являє собою систему, що розвивається навколо нового комунікаційного ядра, яке володіє певними стандартами стійкості і здійснює вплив на систему колективних та індивідуальних дій, думок, цінностей [10, с.88].

Відповідно можна погодитися з Т.В. Володимировою, що сьогодні мережеві комунікації складають нову соціальну морфологію (структуру) спільнот і певною мірою є основою мережевого суспільства [1]. При цьому слід враховувати зауваження М. Кастельса, що нові інформаційні та комунікаційні технології, будучи абсолютно необхідним інструментом такої багатонаправленої трансформації, не є її причиною [9].

В той же час, аналіз вищевказаних досліджень дозволяє звернути увагу на те, що основні трансформаційні зміни, які стосуються побудови мережевого суспільства, відбуваються в комунікативному просторі, який розглядається соціологією комунікацій як деяке середовище, в якому відбуваються соціальні, культурні, духовні процеси, що супроводжуються безперервною транзакцією інформаційних ресурсів [2]. Цей факт є визначальним для виокремлення основних факторів становлення мережевого суспільства.

Сучасні комунікаційні технології дозволяють створювати соціальні спільноти з практично будь-якими заданими характеристиками - освітніми, професійними, віковими тощо. Така мережа соціальних спільнот стає новою соціальною реальністю зі своїми особливими рисами, закономірностями існування і розвитку. Соціальне поле, в рамках якого взаємодіють індивіди, що входять у ті або інші мережеві спільноти, стає так званою віртуальною реальністю.

У суспільстві відбувається трансформація соціального, його віртуалізація – тобто підміна об'єктивної і суб'єктивної реальності – реальністю віртуальною. Під віртуалізацією розуміється «заміщення реальних речей і вчинків образами

– симуляціями» [4, с. 4]. М. Паєтау вважає, що в суспільстві з'являються нові елементи – віртуальні аналоги реальних комунікацій, які впливають на зміну суспільства як структурної диференціації системи [5]. На сьогоднішній день в глобальному масштабі формуються віртуальна економіка, віртуальна фінансова система, віртуальна зайнятість.

Глобальному інформаційному суспільству властиве зростання кількості і ролі інформації, для якої характерне те, що вона не є знанням як таким, а комунікацією, операцією трансляції символів, що спонукає індивідів до дії. Обставину, за якої зростають обсяги інформації, несумісні з фізіологічними можливостями сприйняття і її обробки людиною, О.В. Назарчук називає новою комунікаційною ситуацією, при якій збільшується значення комунікації по відношенню до інших областей життєдіяльності суспільства [14].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Мережеві відносини, мережева організація у суспільстві існували завжди, але сьогодні вони стали ключовими практично у всіх сферах суспільства і носять глобальний характер.

Побудова мережевого суспільства носить глобальний характер і пов'язана зі збільшенням ролі наднаціонального а також з розвитком глобальних телекомунікацій, таких, як, наприклад, Інтернет, що забезпечує величезні можливості горизонтального спілкування між індивідами і групами, робить потенційною мережевою структурою значну частину світу. Отже, глобальне інформаційне суспільство побудоване в значній мірі за принципом мереж [16, с. 19].

При визначенні сутності мережевого суспільства, необхідно керуватися узагальненим визначенням М. Кастельса, який зазначає, що мережеве суспільство – це специфічна форма соціальної структури, яка характерна для інформаційного суспільства [8]. При цьому, для більш широкого розуміння даного поняття слід ураховувати, що існують певні фактори становлення сучасного суспільства, які стають вирішальними у його визначенні як мережевого. Серед них можна виділити: збільшення ролі інформації в житті суспільства, збільшення частки комп'ютерних комунікацій, створення глобального інформаційного (комунікативного) простору, і, відповідно, зміна самої соціальної реальності, в якій всі основні сфери життєдіяльності, ґрунтуються на «мережевій логіці».

У сьогоднішній ситуації, за якої підвищується роль мережевих комунікацій, подальше вивчення сучасного суспільства як мережевого дозволить більш чітко окреслити суть соціальних змін, що мають місце в ньому, а також надати оцінку ролі та місця новим інформаційним технологіям та визначити їх вплив на розвиток суспільства в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Владимирова Т.В. Сетевые коммуникации как источник информационных угроз / Т.В. Владимирова // Социс. — 2011. — № 5. — С. 123—129.

2. Горошко Е.И. Коммуникативное пространство Интернета как объект социокультурного анализа. [Электронный ресурс] / Е.И. Горошко. — Режим доступа : <http://www.textology.ru/article.aspx?aId=220>.
3. Градосельская Г. В. Сетевые измерения в социологии: Учебное пособие / Г.В. Градосельская. — М. : Издательский дом «Новый учебник», 2004. — 248 с.
4. Иванов Д.В. Виртуализация общества. / Д.В. Иванов — СПб. : «Петербургское Востоковедение», 2000. — 96 с.
5. Иванов Д.В. Феномен компьютеризации как социологическая проблема [Электронный ресурс] / Д.В. Иванов. — Режим доступа : http://sociologist.nm.ru/articles/ivanov_01.htm.
6. Кастельс М. Становление общества сетевых структур [Электронный ресурс] / М. Кастельс // Новая постиндустриальная волна на западе / [под ред. В. Иноземцева]. — Режим доступа : <http://iir-mp.narod.ru/books/inozemcev/index.html>.
7. Кастельс М. Галактика Интернет: Размышления об Интернете, бизнесе и обществе / М. Кастельс ; [пер. с англ. А. Матвеева; под ред. В. Харитоновой]. — Екатеринбург : У-Фактория (при участии изд-ва Гуманитарного ун-та), 2004. — 328 с.
8. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс; [пер. с англ., под ред. О.И. Шкаратана]. — М. : ГУ ВШЭ, 2000. — 608 с.
9. Кастельс М. Россия и сетевое общество / М. Кастельс, Э. Киселева // Мир России. — 2000. — № 1. — С. 23—51.
10. Лукина Т.Н. Аксиологический и идеологический статус сетевого общества в информационном социальном пространстве: постановка проблемы [Электронный ресурс] / Т.Н. Лукина, Л.В. Нургалева // Открытый междисциплинарный электронный журнал «Гуманитарная информатика». — Выпуск 3 «Социально-гуманитарные проблемы информатизации». — Режим доступа : http://huminf.tsu.ru/e-jurnal/magazine/3/luk_nur.htm.
11. Мальковская И.А. Сетевое общество / И.А. Мальковская // Глобалистика: Энциклопедия : [гл. ред. И.И. Мазур, А.Н. Чумаков]. — М. : ОАО Изд-во «Радуга», 2003. — С. 914.
12. Маклюэн Г.М. Галактика Гутенберга: Сотворение человека печатной культуры / Г.М. Маклюэн. — К. : Ника-Центр, 2004 — 432 с.
13. Назарчук А.В. Сетевое общество и его философское осмысление / А.В. Назарчук // Вопросы философии — 2008. — № 7. — С. 61—75.
14. Назарчук А.В. Новая коммуникативная ситуация: рождение сетевого общества / А.В. Назарчук // Философия и будущее цивилизации: Тезисы докладов и выступлений IV Российского философского конгресса (Москва, 24-28 мая 2005 г.) в 5т. — Т.3. — М. : Современные тетради, 2005. — С. 100—101.
15. Панцеров К.А. Информационное общество: эволюция концепции в исторической перспективе / К.А. Панцеров // Вестник СПбГУ. — Сер. 6 «Философия. Культурологи. Политология. Право. Международные отношения». — 2010. — Вып. 1. — С.62—72.
16. Паршин П. Глобальное информационное общество и мировая политика / П. Паршин // Аналитические доклады ИМИ. — 2009. — Выпуск 2 (23). — 41 с.
17. Радаев В.В. Рынок как переплетение социальных сетей / В.В. Радаев // Российский журнал менеджмента. — Том 6. — 2008. — № 2. — С. 47—54.
18. Чугунов А.В. Развитие информационного общества: теории, концепции и программы: Учебное пособие. / А.В. Чугунов. — СПб. : Ф-т филологии и искусств СПбГУ, 2007. — 98 с.